

QARAQALPAQ KÓRKEM SHÍĠARMALAR KONTEKSTINDE MUHABBAT KONCEPTI

Sadullaeva Alfiya Nizamaddinovna

Berdaq atındaǵı qaraqalpaq mámleketlik universiteti assistenti

MUHABBAT túsinigi, sonday joqarı kúshli ruwxıy abstraksiyalar qatarına kiredi, shayır R.Rojdestvenskiyning pikrine qaraǵanda, “Insan kewilinde ólik, hawasız mákan baslanadı” dep súwretlegen [1].

Bul izertlew sheńberinde MUHABBAT degende tereń, shın júrektegi sezim, shın júreктen beyimlilik túsiniledi. MUHABBAT sezimi quramalı, qarama-qarsılıqlı tábiyatına iye bolıp, eki kerı sezimdi, yaǵnıy unamlı hám unamsız sezimlerdi sáwlelendiriwi múmkinligin kóriwge boladı. MUHABBAT unamlı sezim bolsa, ol *baxıt; quwanış; mexr; qızıǵıwshılıq; zawıq; ġamxorlıq; qáweterleniw* sıyaqlı sózler menen sáwlelenedi.

Keńesbay Raxmanovtıń “**Birinshi muhabbatım**” romanında MUHABBAT túsinigi tómendegishe berilgen [3]:

– Alıp qashıp kelgen qızınıń atın da bilmeytuǵın bolıp shıqtı. Ne degen masqarashılıq! Usı da muhabbat pa? Usınday etip te erli-zayıplı bolajaq pa?

Bul qatarlarda MUHABBAT túsiniginiń iláxiy sezim ekenligi, turmıs qurıp eki jas birge jasaw ushın usı sezimniń bolıwı shártligi sıpatında súwretlengen. Yaǵnıy, roman qaharmanı úyleniw ushın alıp kelgen jas qızdıń hátteki atın bilmesligi hámmeni hayran qaldırıp atırǵanlıǵı kórsetilgen.

– Ol juwap bermedi. Báلكim, ol da bilmeytuǵın shıǵar? Muhabbatınan ayrılǵan soń aytqısı kelmedi me? Men de ayrılıp atırman ġoy. Usı da muhabbat pa? Qızǵa súzilip qaraǵan menen muhabbat bola bereme? [3]

MUHABBAT seziminen kewli jaralǵan, muhabbatınan ayrılǵan jaslardıń kúshli ishki sezimleri ***Muhabbatınan ayrılǵan soń aytqısı kelmedi me? Men de ayrılıp atırman ġoy. Usı da muhabbat pa?*** degen frazeologiyalıq sóz dizbekleri menen keltirip ótilgen. Yaǵnıy, muhabbatın joyıtqan jaslardıń ishindegi *ǵázep, qapashılıq, kewil qalrwı, isenimsizliklerge* alıp kelgenliginiń ayqın kórinisi bolıp tabıladı.

– Muhabbat bomba ġoy, Sham, – dedi ol állenemirde qıyalǵa berilgendey aldına, uzaqlarǵa oyılı názerin taslap. – Bomba bolǵanda da jaylardı qulatıp qoyatuǵın ápiwayı bomba emes. Ol - atom bomba. Yaponiyanıń Xirosima, Nagasaki qalalarına taslanǵan atom bombaların kórdiń be?

Bul mısalda, MUHABBAT túsinigi partlawshı bombaǵa teńlestirilgenliginiń sebebi, eger adam muhabbatqa ishqı ketip súyip qalsa kewildegi bárshe sezimlerdi partlatıp yaки baxıtqa yaки boslıqqa alıp keletuǵınlıǵın teńep aytqanlıǵın kóriwimizge boladı. Yaǵnıy, eger adam súyip muhabbat sezimin kewline túyip soǵan ılayıq juwap alsa, eki jas birge muhabbatınan más bolıp baxıtqa erisiwi múmkinligi, al kerisinshe jaǵday bolsa, eki jas qayǵı hám xásiretke shómiwi múmkinligi kórsetilgen.

Bul mısallar arqalı MUHABBAT túsinigi hám baxıt hám qayǵı sezimi menen joldas bolatuǵınlıǵın ayqın kóriwimiz múmkin.

– Sebebi, ol – atom. Oniñ radiaciya nurlari áste-aqırın tásir etip óltire beredi. Muhabbat ta sonday, Sham, ol da adamdı jawlap aladı, tutqın etedi, júregiñdi kemiredi, kesel qıladı, balalıǵıñ menen jaslıǵıñnıñ shegarasın bilmey qalasañ. Tek ǵana bilmey emes, ekewinen de bos qalasañ. Muhabbat - mıñ adamnıñ hásireti, tek bir adamnıñ baxıtı boladı. [3]

Bul mısalda muhabbat seziminiñ atom bombasına teñlestirilgenliginiñ sebebi ashıp berilgen. Muhabbat sezimi adamnıñ kewilin jawlap alıp, súygen adamdı tutqınǵa aylandırıp, júregin kemirip azap beretuǵın sezim ekenligi, onnan tısqarı adam ómiriniñ balalıq shaǵınan eresek adamǵa aynaldıratuǵınlıǵı haqqında da sóz etilgen. Demek, Muhabbat sezimin kewline túygen adam ózi sezbege halda úlkeyip, oyı rawajlanıp ózgeriske ushırawı ayılıp ótilgen. Sonıñday-aq, Muhabbatı mıñ adam kewline túyiwi múmkin, biraq tek ǵana bir adamǵa baxıt, quwanış alıp keletuǵınlıǵın avtor ‘*Muhabbat - mıñ adamnıñ hásireti, tek bir adamnıñ baxıtı boladı*’ dep keltirip ótken.

Qaraqalpaq kórkem óner janrında Keñesbay Raxmanovtıñ “Birinshi Muhabbatım” romanınıñ ornı bólek. Joqarıda mısallarda keltirilgen qatarlardan kórinip turǵanıday, MUHABBAT túsinigi tereñ, shın júrektegi sezim, shın júreктен beyimlilik túsiniledi.

Juwmaqlap aytqanda, MUHABBAT sezimi quramalı, qarama-qarsılıqlı tábiyatında eki bir-birine kerı bolǵan sezimlerdi óz ishine alatuǵınlıǵı kórsetip ótilgen. Yaǵnıy, MUHABBAT sezimi bir waqıttıñ ózinde *baxıt – baxıtsızlıq; quwanış – qayǵı; mexr – miyrimsizlik; ǵamxorlıq hám qaweterleniw* sıyaqlı qarama-qarsılıqlardı kórsetiwi múmkinligi sáwlelengen.

Ádebiyatlar:

1. Бабушкин, А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. Воронеж: Изд-во ВГУ, 1996. -557 с.
2. Луков, Вл.А. К любви в мировой культуре // Мир русского слова. -2008. – №4. – С. 12-14.
3. Raxmanov K. Birinshi muhabbatım.